

Життя – неповторне, проте таким його роблять слова перед спогадами.

Жак Рубо

Роман «Море моря» складається в мозаїку спогадів авторки, швейцарки словенського походження Ільми Ракузи, про дитинство і юність у Центральній Європі. Авторка переїжджає слідом за героїнею, маленькою дівчинкою, донькою словенця й угорки, з невеличкого словацького містечка Рімавска-Собота до Будапешта, тоді до Любляни, Трієста, все далі на захід, поки родина колишнього працівника консульства Югославії не поселяється назавжди в Цюриху. Дівчинці доводиться вчити ще одну мову, окрім відомих їй словенської, угорської, італійської, дівчинка мусить навчитися жити далеко від теплого моря дитинства, дівчинка починає вчитися музики і знаходить у музиці свою нову батьківщину. А підрісши – раз по раз вибирається в мандрівки в зворотньому напрямку – з заходу на схід: до Рима, Парижа, Праги, Петербурга, Вільнюса, Алма-Ати, Ісфагану... Це книжка про дитинство і юність між кордонами Європи 50-60-х років, про звуки, кольори, запахи, атмосферу минулого, які назавжди залишаються в пам'яті.

Видавництво «Книги – XXI»

Ільма Ракуза МОРЕ МОРЯ

~ Ільма Ракуза ~

Ільма Ракуза народилася у 1946 році в Словаччині, мешкає в Цюриху. Письменниця, есеїстка, перекладач і публіцист, автор декількох поетичних збірок. Серед її численних престижних літературних нагород – Лейпцизька премія Європейського порозуміння, премія імені Адальберта Шаміссо, Швейцарська літературна премія.

МОРЕ МОРЯ

Bibliothek der deutschsprachigen Literatur
Бібліотека німецькомовної літератури

Меридіан серця
Meridian des Herzens

ILMA RAKUSA

MEHR MEER
Erinnerungspassagen

Ins Ukrainische übersetzt von *Khrystyna Nazarkevych*

Czernowitz
Knyhy – XXI
2015

ІЛЬМА РАКУЗА

МОРЕ МОРЯ
Фрагменти спогадів

З німецької переклала *Христина Назаркевич*

Чернівці
Книги – XXI
2015

ББК 84(4Шва)16-8Ракуза-44
Р 197

Ракуза, Ільма

Море моря. Фрагменти спогадів / Ільма Ракуза ; переклад з німецької Христини Назаркевич. – Чернівці: Книги – XXI, 2015. – 280 с.

ISBN 978-617-614-082-5

Роман «Море моря» складається в мозаїку спогадів авторки, швейцарки словенсько-угорського походження Ільми Ракузи. Це книжка про дитинство і юність між кордонами Європи 50-х – початку 70-х років, про звуки, кольори, запахи, атмосферу минулого, які назавжди залишаються в пам'яті. У 2009 році Ільма Ракуза отримала за свій роман Швейцарську літературну премію.

ББК 84(4Шва)16-8Ракуза-44

Книгу видано за підтримки швейцарської культурної фундації Pro Helvetia.

swiss arts council

prohelvetia

Переклад здійснено у перекладацькому домі Лоорен.

[lo:rən]

Усі права застережено. Відтворювати будь-яку частину цього видання у будь-якій формі та в будь-який спосіб, у тому числі електронно, без письмової згоди правовласників заборонено.

Перекладено за виданням: Ilma Rakusa Mehre Meer. Erinnerungspassagen. Graz – Wien 2009.

Copyright © 2009 by Literaturverlag Droschl GmbH
First published under the German language title
MEHR MEER, ERINNERUNGSPASSAGEN
by Literaturverlag Droschl GmbH

© Книги – XXI, 2015, *видання українською мовою*

© Христина Назаркевич, 2015, *переклад*

© Анна Стьопіна, 2015, *обкладинка*

© Василь Дроняк, 2015, *макет*

Антропологическая география

Человек граничит с морем,
Он – чужая всем страна,
В нем кочуют реки, горы,
Ропщут племена,
В нем таятся руды, звери,
Тлеют города,
Но когда он смотрит в точку –
Тонет, тонет навсегда.
Человек граничит с морем,
Но не весь и не всегда, –
Дрогнет ум, потоп начнется,
Хлынет темная вода.

Елена Шварц

La vie est unique, mais les paroles d'avant
la mémoire font ce qu'on en dit.*

Jacques Roubaud, *Autobiographie*

* (франц.) Життя – неповторне, проте таким його роблять слова перед спогадами.

Жак Рубо

Яким був тато?

Після смерті він не залишив особистих речей. Жодних листів чи записів своєю рукою, нічого. У шухляді його письмового стола лежав ключ від машини з дочепленим до нього срібним таляром із зображенням Марії-Терезії, в інших шухлядах – витяги з банківських рахунків, страхові поліси, все акуратно посортовано. Неоплачених рахунків не було. Все прозоро, зрозуміло, коректно. Цифри, малі й великі. Абстрактний космос. Рожеві, жовті, сірі картонні папки, без однієї плямки, ніби неторкнуті, без запаху. Він про все подбав, подбав за нас на багато років уперед.

Таким було його самозречення.

Я принохувалася до його одягу в шафі. Ряди одягу, немов колонки цифр. Трохи втішали злегка обсмикані рукави светра і стоптані шкіряні капці. Мені їх аж шкода було. Хіба буває щось наївніше. Залежніше. Добравшись до мовчазної зграї краваток, я здалася.

Він збирався. Збирався записати дещо з того, що трапилося з ним упродовж життя, бо ж я просила його зробити це. Він так довго носився з цією думкою, аж поки не стало надто пізно: він упав зі стільця і більше не піднявся. Не записавши жодного рядка.

Надворі такий дуже грудень, з голих дерев крапле мокрий сніг. Видно кожну гілочку, сад просвітлів. Просвітліло й минуле. Скелет минулого простягає до мене спогади, пучки різок, деякі листочки спалахують.

Коли тато слухав музику, то нахилив голову набік, як птах. Він сидів у блакитному фотелі, а я в бежевому. Ми не розмовляли, ми були заглиблені в Сьому симфонію Брукнера. Часами він підпирав голову, немов вона ставала для нього надто важкою, важкою від думок. Плин його думок був відомий тільки йому. Цей потік починався десь далеко і прямував невідь куди. Найліпше було зводити

різні думки водно музикою, так залишалися таємницею вигоди.

Батько був мовчазним і водночас не був мовчазним. Відкритим і затаєним. Великодушним, понад міру сміливим, не задавався, був стійким, як дерево. Невисокий чоловік з худорлявими кінцівками, в його очах світилася лукава смішинка. Пафос був йому чужим. Не менш чужим за помпезність католицької церкви. Музика і природа дарували йому вивільнення.

Часом я перебувала з ним в одному просторі. Тоді ми так дружно мовчали, аж зливалося до купи наше дихання. Це коли ми слухали Сьому симфонію Брукнера, коли прямували каштановим лісом. З жодною іншою людиною я не витримувала мовчання, в мовчанні починала звучати фальш, з'являлася ніяковість. А з татом мовчання було широким, ставало промовистою тишею.

Ми йшли. З Бондо до Кастасеньї, дорогою римлян. Під ногами шарудів щебінь, з верхівок дерев долинали крики птахів. Розмай зелені, усіх можливих відтінків. А поміж зеленню – сірі, порослі мохом скелі. Ми йшли швидко, нічого не говорили. На галявині зупинилися. Проступили гори, зигзаг горизонту в сліпучому світлі. А тоді нас знову поглинув ліс. У ньому росли високі ялини і лише подекуди каштани, дорога підіймалася вгору. Ми не збавляли темп, йшли, немов через прохолодний тунель. Пахло живицею. Зненацька я заговорила до нього. Тату, розкажи, як було тоді. Сказала це просто посеред лісу, без жодного вступу. Він не здивувався. На щодень часу бракувало, а в присутності інших я не хотіла нічого запитувати. Тепер був якраз слухний момент, навіть якщо ми обоє важко дихали від ходи.

– Ти вже в школі писав лівачькі статті?

– Я вважав це своїм обов'язком.

– А в 1933 році в Королівстві сербів, хорватів і словенців за таке не карали?

– Батько, який підтримував мене, проте на посаді професора Маріборської гімназії не міг поділяти радикальних поглядів, звернув мою увагу на ризик. Я це врахував.

– І можна було вилетіти зі школи?

- Якщо б я посилив свою діяльність, то, напевно, так.
- Отже, ти здав випускні іспити і поїхав до Любляни?
- Я вивчав у Любляні хімію і в 1940 закінчив навчання у професора Самеца, який віддав мою дипломну роботу для публікації в берлінське видавництво «De Gruyter». Я відразу ж отримав пропозицію працювати на посаді асистента в Загребському Технічному університеті, до того ж у Владіміра Прелога, що згодом отримав Нобелівську премію. Якщо б я пішов на цю роботу, то дуже скоро потрапив би в руки усташів, а Прелог тим часом поселився у Швейцарії. Тож я поїхав до Будапешта.
- А що ти робив у Будапешті?
- Для фірми Дрегер-Гагенауер я розвинув методику виробництва вітамінів з дріжджів.
- Он як.
- Фірма перетворилася на військове підприємство. Тоді я познайомився з Емілем Вольфом. Від нього отримав замовлення на наукові дослідження і таким чином протримався. Саме на той час припадають мої зв'язки з сербом Йовановичем.
- Ти вже якось згадував це прізвище.
- Йованович мав вихід на впливового Молдовані та представляв у Швейцарському посольстві інтереси югославських громадян. Я отримав швейцарський паспорт вільного переміщення. Познайомив Йовановича з деким з моїх єврейських земляків. Він таємно переправив їх Дунаєм до Югославії і порятував.
- А ти сам був у безпеці?
- Не сказав би. Я вже потоваришував з твоєю мамою, коли мене схопили прибічники Міклоша Горті та інтернували на тиждень у Чакторнію. Вони гадали, що я маю зброю і зв'язки з протітоїстською партизанською групою Мурасомбата. Завдяки Йовановичу чи, точніше, Молдовані, мене звільнили.
- А коли ти поїхав до мами до Рімасомбата?
- У 1934-ому. Зі мною був мій швейцарський паспорт. Німці ставилися до нього шанобливо. Коли я поїхав якось назад до Будапешта, то дізнався там, що за мною шукають хрестоносці. Свою вже готову дисертацію я передав ще ра-

ніше на збереження такому собі Фаркашові. Той опублікував її згодом під своїм прізвищем. Дім, у якому зберігалися ще мої речі, незабаром розбомбили. З руїн мені вдалося вирятувати кілька книжок і фотографій. Тільки й усього.

– Основне, ти залишився живий.

– Живий, хоч і без захищеної докторської.

– А що Рімасомбат?

– Лінія фронту проходила через місто. Німці зруйнували водогони. Я ходив по воду під градом шрапнелі. Коли прийшли росіяни, то перше, чого вони вимагали, були годинники – «Давай часи!» – і алкоголь. Вони навіть спирт пили з аптечних колб, у яких зберігалися рідкісні зародки.

– А тоді?

– Тоді війна закінчилася. Народилася ти. А через рік ми поїхали до Будапешта.

– Ти не шкодував про це?

– Ні. Я познайомився з Міші. Міші був збіса розумний, хоч і дуже тяжкий чоловік. Він був офіцером британської таємної служби в Єгипті і боровся проти Роммеля. Тоді його важко поранили в плече, і рана докучала йому. Він переконав мене підтримати Тіто. Згодом ми заснували в Трієсті фірму «Інтерекспорт». У 1951 перенесли її до Цюриха.

– Я пам'ятаю Міші. Високий меланхолійний чоловік. Він укоротив собі віку в Лондоні, правда?

– Так. Його жінка пережила його на двадцять років. У неї була стійкіша психіка.

– А чому саме Цюрих?

– Я хотів поїхати до Швейцарії. Тільки от Швейцарія не хотіла нас. Ми вже сиділи на спактованих валізах. Мали їхати до Лондона, аж тут в останній момент все вдалося.

– Тобі пощастило.

– Не без того.

– А що Тіто?

– Якийсь час я працював у консульстві Югославії. Зрештою політика Тіто видалася мені підозрілою. Я не міг і не бажав підтримувати цей режим. І відмовився від нього. Заплатити за це я мусив нашим паспортом без громадянства.

– Так, жодних компромісів, саме таким я тебе знаю.

– Компроміси убили б мене.

Під час розмови в його очах з'явився авантюрний блиск, а голос зазвучав молодечо.

Стільки разів уникнути смерті, сказала я.

Так, тяжкі були часи, промовив він задумливо і з гордістю.

Я поглянула на нього. Тобто підняла на нього погляд. І в мене були причини дивитися на нього знизу вгору.

Стільки разів думається: як би повернуло життя, якщо б. Підеш на роздоріжжі ліворуч – тебе вхопить баба-яга; підеш праворуч – дійдеш до моря, де на тебе чекатиме корабель.

Я не нарікаю. Тато, котрий ніколи, ні за яких обставин не нарікав, без слів відучив мене від цього. Я тільки ставлю запитання, поспішніше, ніж можу відповісти. Півжиття за Залізною завісою, що з мене стало б після цього? Підняти голову і – вперед. Лондонський багатоквартирний дім без самовару, з друкарською машинкою «Ремінгтон», чом би й ні. Та цього не мусило бути.

А що мусило бути?

Дорога виводила з лісу, перетворювалася на стежину, що спускалася додолу широким серпантинном. Порослі травою круті схили з невеличкими стаєнками, перед якими паслися кози.. Далеко внизу поблискували гнейсові дахи Кастасеньї. Щось баламкало, вдалині шумів потік. Там пролягав кордон.

Тепер ми йшли одне за одним. Тато натягнув шапку, показував часом на якусь звіря або рослину або ж здивовано зупинявся. Він не розучився дивуватися. Дивувався і з того, що може у своїх вісімдесят ходити цими горами.

Четверо з його університетських товаришів загинули в таборі Маутгаузен. Двоє сиділи в таборі для політв'язнів на Голому острові, Голі-Оток. Про багатьох він не знав, куди їх закинула доля. Міші поклав своєму життю край. А ті, що вижили, в Будапешті чи Любляні, тягли за собою тягар спогадів.

Татові спогади також були для нього тягарем. Йому періодично снилися одні й ті ж сни, в яких за ним гналися його

фобії. Мама казала: Він зривається посеред ночі, важко ди-
хаючи, весь мокрий від поту. Його заспокоює, коли я беру
його за руку.

На лужку над Майрою, яка бурхливо пінячись текла до
Італії, паслися корови. Ми поверталися мовчки, обтяжені
спогадами.

Через три з половиною роки його не стало. Його хворо-
ба, рідкісне захворювання крові, відоме практично тільки
в Японії, називалася синдромом Розая і Дорфмана.

Накочують образи спогадів: як він щоденно ховався на
дві години за газетами, тоді з ним не можна було розмов-
ляти, він відвертався від нас, хоча одночасно, у свій спо-
сіб, повертався до світу. Як він скаржився на біль серця,
а мої дитячі уявлення поміщали серце десь біля статевих
органів. Як він ніс на руках дитину: з будинку в машину,
з машини в будинок, уся та циганерія. Як він невблаганно
виправляв мою гру на фортепіано, міряючи кроками кім-
нату: Ти фальшуєш, і ці окрики пронизували мене наскрізь.
Як він зі знанням справи декантував Бордо, переливаючи
вино з пляшки. А в телефонній розмові відразу ж пере-
ходив до справи, не терплячи порожніх балачок. Ти мене
любиш найгарніше, сказав він якось. Найгарніше, а не най-
більше. Я запам'ятала ті слова.

Чи назвати його прагматиком? Він вірив у рішення і шу-
кав їх. Він шанобливо обминав широкою дорогою розмиту
сферу емоцій, що не піддавалися раціональному тлума-
ченню. Ми з ним розмовляли про те, про се, часто про по-
літику, але практично ніколи про почуття. У цій сфері він
був боязким, трохи безпомічним і безпорадним. Він упи-
рався. Що не означає, ніби він не розумів, що відбувало-
ся з людьми. Можливо, він побоювався власної інтуїції та
вразливості.

Вагання, нерішучість – то не про нього. Коли він одного
разу помітив у селі машину зі словенськими номерами, а
тоді через п'ять днів ця машина після різкої зміни погоди
все ще стояла на тому ж місці, він відразу зрозумів, що з
альпіністами щось трапилось. Він повідомив службу поря-
тунку. Гелікоптери обшукали Піз Баділе, поки не виявили

таки на небезпечному північному схилі червоного сигналу: звідти хтось розмахував чи то прапорцем, чи то хустиною. Організувати порятунок було нелегко, проте все вдалося: словенська пара альпіністів, яку сніг і холод застали зне-нацька, три дні перебула в наметі, відбувшись переохолодженням. У газетах героєм поставав і тато, тільки йому на тому не залежало. Відтоді його з тими молодими словенцями зв'язала міцна дружба, і це важило багато. А ще важило те, що вони приїхали вдруге, щоб таки піднятися на гору, на цю важкодоступну прекрасну гору.

Сніг сипле, тане, знову падає, на все без розбору. Білий дерев'яний паркан, біла галявина. А світ такий тихий, немов до нього припасували глушник.

Як то було. Раптом хтось зателефонував. Тато сказав тільки: На нас донесли. Курцмайер, цей старий нацист, доніс у поліцію, що ми, мовляв, викликаємо підозру. Що до нас навідуються якісь югослави. Комуністична зараза і таке інше. Я ніколи не бачила тата таким розгніваним. З такими труднощами ми добралися до демократичної Швейцарії, знайшли помешкання на Цюрихбергу, а тут таке. У багатоквартирному домі, в 1960 році. Обурений, він без довгих роздумів купив невеликий будиночок, хоча тоді це й було для нас надто дороге. Купив, щоб бути подалі від донощиків-сусідів. Щоб жити з гідністю.

Загалом не було чого замовчувати: нашим багажем був схід. Походження, дитинство, запахи й соковиті сливи. Буре вугілля і фобії, кокс і поступова втеча. Ми прибули ЗВІДТИ і ніколи не обірвали зв'язків. Зв'язків з виноградниками між Подгорцями та Єрусалимом, зв'язків з друзями на Драві й Мурі, зв'язків зі схилами Рімасомбата, який тепер офіційно називався Рімавска-Собота. Режими були самі по собі, а топографія – сама по собі. Мови, страви, жести. Абетки почуттів. Тато все життя лічив словенською. Словенською, мабуть, він провадив розмови сам зі собою.

Я надто мало знаю про нього.

В юності він грав на віолончелі.

Зі страв він полюбляв «тафельшпіц» – варену телятину,

налисники з сиром, кульбабовий салат з картоплею і гарбузовою олією, свіжого адриатичного золотистого карася. До цього обов'язково мало бути вино. І зубочистка після їжі.

Принципи? Так. Догми? Ні в якому разі. Сенека був йому дорожчий за Біблію. А найбільше він любив музику, найневловніше з усіх мистецтв.

Народжений під знаком Риб. Тонкошкірий, невловний.

II

До самого Вільна

Лінія материних предків по жіночій лінії провадить аж до Речі Посполитої. Кондратовичі були колись Кондратовичами. Один з них за відвагу в бою на Уті отримав шляхетський титул. (Герб на сімейному документі з польським коментарем: «Кондратовіч, гербу Сирокомля, Себастьян, уславив ся відвагою в битві під Утою».) До спорідненої гілки належить поет Владислав Кондратович-Сирокомля, народився 1823 року в Смольгові, помер у 1862 році у Вільні, патріотичний лірик доби пізнього романтизму, оспівував кращу долю поляків. У Вільнюському костелі святого Івана Хрестителя я виявила меморіальну таблицю, встановлену на честь Кондратовича. Його могила – на цвинтарі Расос.

Вільна, Вільнюс, вулички й пагорби міста, його дев'яносто дев'ять церков і це литовсько-польсько-русько-єврейське розмаїття. За кілька кроків від чудодійної Матері Божої («Матір Божа Остробрамська») ти звертаєш в алею, що веде до російського жіночого монастиря. Черниці дряють приміщення і моляться і далі дряють. Тут час застиг. Немов заховався десь на задньому дворі, тоді як пташки щебечуть, а поморщені бабуськи дрімують на лавочках. І тільки ти вирішиш, опинившись у пожвавленій старій частині міста, що знову повернулася в день сьогоднішній, як провалюєшся в наступну часову діру. Ворота, прохід, і ти стоїш посеред площі, схожої на подвір'я, наполовину захламленої дошками і заваленої непотребом, а ліворуч від тебе височіє церква уніатів. Ти сторожко заходиш до неї. Помічаєш крізь риштування і завали відблиск іконостасу, важке повітря, ні душі. Немов це якийсь склад декорацій, припорошені театральні манелі. Тут явно бракує коштів на реставрацію. Громадка греко-католиків надто вбога.

У гетто залишилося всього пару єврейських написів. А меморіальні таблиці фіксують суцільні втрати: зруйновані

будинки й синагоги, вивезені або розстріляні люди. Те, що вціліло, гарненько відреставрували, вичистили на кшталт бутіків. У єврейському кварталі височіє чи не найдорожчий міський готель. Це я зараз говорю про 2004 рік. На шабат під час молитви в єдиній «діючій» синагозі я чую майже без винятку російську мову; рабин, який сам з Америки, говорить російською з сильним акцентом. Колишній Єрусалим Сходу рекрутує свого єврейського провідника громади з Брукліна, ось які великі й загадкові обхідні шляхи Господні.

Звертаю в одну з крутих вуличок, вона стрімко підіймається вгору, обрамлена по обидва боки низенькими дерев'яними хатинами. Мабуть, ця вулиця точнісінько так само виглядала і в часи Владислава Кондратовича. Тут – квітничок, там – деревце. Тільки великою бруківкою таракотять убиті машини. І раптом, за поворотом, місто припиняє існувати, натомість починається ліс. Густий змішаний ліс, що тягнеться уздовж численних пагорбів. У його похмурій середині, у передмісті Панеря, лежать тлінні останки сімдесяти тисяч євреїв, розстріляних тут від липня 1941 до липня 1944.

Уперше я була у Вільнюсі, тоді ще столиці Литовської Соціалістичної Республіки, наприкінці шістдесятих років. Я приїхала нічним потягом з Ленінграда. Був ранок, і в мене не було замовленого готелю. Всі спроби роздобути номер зривалися. Аж поки привітна жінка з готельної рецепції не взяла мене за руку і не відвела в комірчину на піддашші. То був добрий знак. До мене і згодом ставилися добре. Якийсь студент відпровадив мене в серце середмістя, де найвужчі і найкривіші вулички творять мереживо прирічкових провулків. І ось уже на непоказному світло-сірому будинкові я виявляю меморіальну дошку, присвячену моєму поетові.

Через тридцять п'ять років вокзалу не впізнати. Просторий холл оновлено, касові віконечка перегруповано й модернізовано. Я ще добре пригадую, де я тоді вистояла чергу за квитком до Риги, на нічний потяг, заборонений для іноземців, тому що він проїжджав повз військові об'єкти та інші закриті зони. Зараз віконечка там немає. Тільки колія все та ж.

Нехай би мені показали річку Уту.

Нехай би мені показали місця, в котрих побував фінансовим інспектором мій прадід. У різних кінцях Угорщини, до котрої тоді входили і Трансильванія, і частини Словаччини та Закарпаття і котра була частиною цісарсько-королівської монархії. Усі ці русла річок і лінії кордонів. Усі ці міста з новими назвами та гібридними ідентичностями. Усі ці зміни режимів і війни і спустошення і виселення. Вітер історії.

Прадід був одружений з моравкою і мав четверо дітей, двох синів і дві доньки. Старший син розпочав медичні студії, його забрали до війська, він потрапив до російського полону і залишився в Радянському Союзі. Там одружився з росіянкою. Попросив батьків організувати йому фальшивий диплом медика, від чого ті відмовилися. Відтоді його сліди загубилися. Молодшому синові Елемиру заледве виповнилося двадцять, коли він загинув на галицькому східному фронті. «Я ще живий», писав він в останньому листі. Відразу після того листа надійшло повідомлення про його смерть. Між обома доньками, з різницею у віці три роки, існував особливий сестринський зв'язок. Вони навчалися в Унгарі (теперішньому Ужгороді) в гімназії і були нерозлучними. Старша, Йолана, стала вчителькою, молодша, моя бабуня, вийшла заміж за Каролі Зіхерта, який зумів з сироти дорости до директора консервної фабрики в Ріма-сомбаті. Вона забрала Йолану до себе. Йолана була старою панною, глибоко релігійною і полохливою, як нічний птах. Усю свою ніжність вона дарувала небозі (моїй матері) та її доньці (мені). Із завжди поважним виразом обличчя вона штовхала перед собою дитячий візочок, дозволяла тиранізувати й використовувати себе. Її обличчя промовляло про готовність самопожертви. Так тривало доти, поки одного дня, на початку шістдесятих, вона не впала мертвою. Миттєва зупинка серця.

Бабуня переселилася до своєї доньки у Швейцарію, проте так і не перестала спілкуватися з сестрою. Тихенько, шарудячи старими листами й гортаючи альбоми. Ах, це б Йолані сподобалося, вчитувала я з руху її губ. Вона була несміливою, стримано елегантною, мала надзвичайне чут-

тя до гарних тканин і матеріалів. Вона успадкувала це від батька, фінансового офіцера, котрий колекціонував усі можливі коштовні об'єкти: портсигари й мереживо, шка-тулочки, ножички, лорнети, перламутрові, срібні, бурш-тинові. А бабуня полюбляла пояси і взуття, виготовлені зі щонайякіснішої шкіри. Втім, у поважному віці вона вже майже нічого з того не носила. Власність була мертвою, всього лиш матеріальне свідчення давно забутого колекці-онування. Законсервоване минуле. (Консервування було в неї в крові; у період її буржуазного життя дружини фабри-канта це проявлялося, зокрема, в тому, що фотелі в сало-ні, якщо не було гостей, вона запинала білими захисними чохлами.)

Пригадую: меланхолійні, вузько посаджені над чималим носом мишачі карі очиці.

Пригадую: схилену над шиттям або крихітним молитов-ником голову.

Пригадую: вузькі долоні, які терпляче перебирають вміст шухляд, знову і знову переглядаючи та впорядковуючи листи, записки, всяку всячину, порятовану з давніх часів, так немов ці предмети гарантували її існування.

Пригадую: повільну, обережну ходу, її ламкий, мало не плаксивий голос, котрий ніколи не здатний був дати відсіч голосові моєї мами.

Пригадую: дрібні зуби, котрими вона швидко обгризала дочиста навіть найтонші курячі крильця (чи шийки).

Пригадую: зворушливу ощадливість, з якою вона крути-ла в пальцях кожний геллер чи раппен, чим доводила до нестями мого батька. Її фразу: Не хочу бути для вас тяга-рем. Яка його, великодушного, просто виводила з себе.

Пригадую: вовняні капці в помаранчеві й коричневі пас-ки з металевою пряжкою (чехословацьке виробництво), у яких вона човгала будинком перед смертю, зламана, неви-разна жінка.

Пригадую: нарікання на здуття і відрижку, сигнали її за-хворювання.

Пригадую: тонке, сріблясто-сиве волосся, закручене в малу дудьку; довгі, як у Будди, мочки вух з краплинкою сережки.

Пригадую: лагідність, що була повною протилежністю доньчиній вибуховості. Думаю, вона часто плакала. Розкаюно, безпорадно.

Рід Кондратовичів розлогий. Кузен моєї бабуні, Іриней, був уніатським єпископом в Ужгороді. Як йому вдалося перебути репресії радянських часів, просто не знаю. Знаю лише, що іконостаси завжди мали на мене магічну силу, так само як і повільні, монотонні обряди грецьких, російських літургій.

В Ужгороді ще й сьогодні живе Ернест Кондратович, пейзажист та багаторазовий «заслужений художник України». На його картинах яскравими барвами світяться гори, поля й ліси Закарпаття, сільські сценки казково-ідилічні, як Таїті в Гогена. Йому дев'яносто три, а його й далі нестримно тягне на пленер. Хто знає, може він зумів би розповісти мені, що таке найрідніший край.

Схід Європи, на якому розкинулося мереживо родинної історії, я об'їздила вздовж і впоперек, насамперед потягом. Страхи і поваби вокзалів: жовтих терезіанських, брудно-сірих, задрипаних, обдертих вокзалів, з колонами і без, зі смердючою кнайпою або простою закусочною, з горщиками всохлих гераній та будиночком станційного наглядача, з мертвими коліями в провінційній безрадісності. Десь залунає сигнал дзвінка, підніметься рука для прощання, і потяг здригаючись рушає. Шиби брудні, в купе стоїть прокурений дух. Тьмяне світло то гасне, то знову з'являється, немов підкоряючись незбагненим примхам. За вікном тягнуться поля, пасовиська з худими білими коровами. Зі села вибігає накульгуючи самотній пес. А коли потяг раптово зупиняється, нізвідки на залізничному насипі виринає юрба циганчат, вони галасливо жестикулюють, смагляві личка сміються. Я не встигаю навіть махнути їм, а вже пора прощатися. Потяг їде все далі, в такті стиків колії. Як не дивно, але оте «далі» видається мені якщо не самодостатнім, то спрямованим не на прибуття, воно видається мені вервицею прощань. Ось селянка з відром, стоїть по коліна в гичці на грядці з овочами –

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.